

KERAMIKA Z LICENSKO ORNAMENTIKO (LITZENKERAMIK) NA LJUBLJANSKEM BARJU

PAOLA KOROŠEC

Med keramičnim gradivom na Ljubljanskem barju imamo poleg ene fragmentirane posode tudi še nekoliko drugih fragmentov posod, ki bi tako po svoji obliki, kakor tudi po ornamentiki mogli pripadati posebnemu keramičnemu tipu. Ako te fragmente analiziramo, bomo videli, da pripadajo keramični skupini, ki jo je uvedel v znanstveno literaturo Willvonseder pod imenom »Litzenkeramik«.¹ Pittioni, ki meni, da takšna terminologija ni posrečena, prišteva to vrsto keramike v skupino tako imenovane kulture s posameznimi grobovi »Einzelgrabkultur«.²

Na tem keramičnem tipu je zelo značilna ornamentika, katere tehniko izdelave tolmačijo v znanstveni literaturi na različne načine. Franz jo n. pr. tolmači kot »falsche Schnur«, lažna vrvičasta ornamentika,³ Pittioni zopet meni, da je ta ornament dediščina ornamenta iz kulturne skupine vrvičaste keramike. Ene motive tolmači kot odtis vrvice ali pa z vrstico ovite paličice, medtem ko druge tolmači kot odtis neke tkanine.⁴ Podobno mnenje zastopa tudi Willvonseder.⁵ Ornamente, napravljene z odtisom vrvice ali z odtisom tkanine, imamo na raznih primerih, ki so bili najdeni v Dürnkrutu an der March,⁶ Gutramsdorfu⁷ in St. Nikolausu pri Salzburgu,⁸ medtem ko posoda, najdena v St. Salvatorju pri Friesachu,⁹ ki je po obliki popolnoma identična z doslej omenjenim primerom, kaže glede ornamentike popolnoma drugo tehniko. Pittioni, ki je objavil to najdbo, govori o vrvičastem odtisu, v resnici je pa ornament tukaj na-

¹ Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Leipzig 1934, 13. — Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940, 21. — Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, Wien 1937, 24.

² Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, 239 sl.

³ MAGW 1926, 221.

⁴ Carinthia I, 1938, 110 sl.

⁵ Sledeč Willvonsederju (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, 1937, 24. — Serta Hoffilleriana, 21) je razliko med odtisom vrvice in vrvičastih trakov opazil tudi Ložar (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana 1941, 9, opomba 27). Vendar pa Ložar omenja, da imamo v enem primeru odtis tkanine, kar potrjuje tudi J. Korošec (Zgodovina Ljubljane I, Ljubljana 1955, 259).

⁶ MAGW 1926, 221, sl. 2.

⁷ Pittioni, Urgeschichte, sl. 169.

⁸ Germania 1944—1950, 173, sl. 1.

⁹ Carinthia I, 1938, 111, sl. 1.

pravljen z nitjo ovito paličico ali z nitjo, ki je bila ovita z drugo nitjo.^{9a} Takšna tehnika se na tej vrsti keramike zelo često uporablja poleg ornamentov, ki so bili napravljeni z odtisi z nitjo ovite paličice. Omeniti moram tudi mnenje Patayja, ki pri obravnavi tega keramičnega tipa v skupini Kisapostag nagyrévske kulture ter v kulturni skupini Gata (wieselburška kulturna skupina po Menghinu), v sklopu katerih se zelo pogosto javlja na Ogrskem, sodi, da je v starejši fazi ornament izdelan z odtisom paličice, ovite z nitjo, medtem ko se v mlajših fazah imitira z linijami.¹⁰

Naša keramična skupina uporablja kot glavne oblike amfore, skodela in vrče, pri katerih je karakteristična odlika lijakasto razširjen vrat. Včasih imajo posamezni primeri tudi trakast ročaj, nekateri pa imajo poleg večjega trakastega ročaja diametralno tudi še ušesce. Spodnji del posod je navadno kroglast ali pa bikoničen. Ornamentika obsega vodoravne linije, napravljene z odtisi z nitjo ovite paličice ter odtise vrvice ali vodoravnih in valovitih trakov, napravljenih z odtisi vrvičastih trakov. Nahajamo jo pa ali po celi površini vratu, ali samo pod robom ustja. Pri vrčih je ornament izdelan tudi na ročajih.¹¹

Na Ljubljanskem barju je najbolj izrazit primer tega keramičnega tipa že večkrat v literaturi omenjena, skoro cela ohranjena skodela iz Notranjih Goric.¹² Spodnji del je pri skodeli polkroglaste oblike, medtem ko je vrat lijakasto navzven razširjen (T. III, 1; inv. št. 5799). Na ostrem prehodu med vratom in ramenom je horizontalno preluknjano ušesce. Ornament, ki sestoji iz štirih horizontalnih trakov, napravljenih z odtisi vrvičastega traku, je razširjen po vsem vratu. Podoben ornament je tudi na fragmentu vrata neke podobne skodela, vrča ali amfore s to razliko, da dva odtisa vrvičastega traku predstavljata valovnico (T. I, 1; inv. št. 1801). Ta fragment, kakor tudi več drugih fragmentov podobnih posod, od katerih so se ohranili deli vratu z ustjem (inv. št. 1781, 1794,

^{9a} Doslej sem mislila, da je ta način ornamentiranja bil napravljen z zobčastim koleščkom. Na negativnem odtisu ornamenta se pa jasno vidi, da se je ornament napravil z odtisom nitke, ki je bila ovita okoli druge niti. Na tak način ornamentiranja me je opozorila g. Amália Mozsolics, na temelju poskusov, ki jih je napravil István Méri (Amália Mozsolics, *Der Frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag in István Méri, Die Anfertigung der Inkrustationsbetten an den Gefässen von Kisapostag*). Méri sodi, da se je nit ovijala okoli nekakšne paličice, medtem ko drobnost odtisnjenega ornamenta prej govori za ovijanje niti okoli niti.

¹⁰ Patay, *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn*, 1938, 43 sl.

¹¹ Primerjaj oblike in ornamentiko pri Pittioni, *Urgeschichte*, sl. 169—171 in *Germania* 1944—1950, 173, sl. 1, 2.

¹² *Jahrbuch für Altertumskunde* IV, 1911, 96, sl. 7. — GMDS 1941, 9 in opomba 27. — Zgodovina Ljubljane, 259, T. VIII, 4. — Serta Hoffilleriana, 21 (Willvonseder, obravnavajoč tukaj najdišča slavonske kulturne skupine v Avstriji, omenja tudi skodelo iz Notranjih gorc, ki jo zaradi vrvičaste tehnike ornamenta veže z ornamentom kupe na nogi iz Melka na Donavi. To kupo pa dalje nepravilno veže s kupo na nogi iz Zoka) 24/25 Bericht der R. G. K., 1934/35, T. 20, 11. (Kupa je namreč le po vsebini ornamentike analogna kupi iz Melka, nikakor pa ne po tehniki, v kateri je ornamentika izdelana. Našo skodelo omenja tudi Pittioni v *MAGW*, 1935, 16, ko obravnava gradivo iz Gutramsdorfa).

1798, 1799),¹³ so bili najdeni na koliščih pri Igu. Ornamentirani so z odtisi vrvice in z nitjo ovite paličice (T. I, 2; T. II, 1, 2). Poleg omenjenih fragmentov je zanimiv tudi fragment vratu, ki polkrožno prehaja v rame posode (T. I, 3; inv. št. 1800). Fragment je v zvezi s prejšnjimi samo po ornamentalni tehniki, ne pa tudi po obliki. V oči bije tudi fragment ustja, vratu in ramena neke posode, ne samo zaradi svoje ornamentike, temveč tudi zaradi malega trakastega ročaja, ki veže vrat pod ustjem in ramo; hranijo ga v arheološki zbirki Naravoslovno-zgodovinskega muzeja na Dunaju (T. II, 3; inv. št. 2034). Tudi ta fragment je bil najden na enem kolišču pri Igu.²⁴ Dva druga fragmenta posod, pri katerih je ohranjen kos zadnjega dela, sta zanimiva zaradi ornamentov, ki se ne omejujejo le na vrat, temveč se širijo po ostrem prehodu v rame tudi še po samem ramenu; en fragment je v Narodnem muzeju v Ljubljani (T. II, 2; inv. št. 1794), drugi pa v Naravoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju (T. II, 3; inv. št. 2034). Pri prvem fragmentu je ornament na ramenu ohranjen samo še v eni liniji, ki je podobna onim na vratu. Žal se pa ne dá rekonstruirati. Drugi fragment, pri katerem je poleg dela vratu in ramena ohranjen tudi trakast ročaj, vzbuja pozornost tudi po tehniki, s katero je bil izdelan ornament. Tu je namreč poleg ornamentov, izdelanih z ovito paličico (na vratu in na ročaju) uporabljena tudi tehnika izdolbenih ornamentov oziroma njena imitacija s pomočjo vbodov, ki je sicer lastna slavonski kulturni skupini.^{14a} Namesto z izdolbenimi trikotniki je z vbodi bila napravljena cikcakasta plastična tračica, ki je zelo pogostna v tej kulturni skupini. Žal se imenovana dva fragmenta ne moreta rekonstruirati. Vendar lahko domnevamo, da sta pripadala vrčem, kakršne imamo na T. V, 3—6. Kakor nam fragmenti jasno kažejo, so imeli lijakast vrat.

V isto keramično skupino bi poleg teh ornamentiranih posod in fragmentov šle tudi arfore in terine s kroglastim spodnjim delom in lijakasto razširjenim vratom, ki so bile v več primerih najdene na koliščih pri Igu (T. III, 3, 4, 5; inv. št. 1353, 1177, 1186). Te amforice, ki imajo nekoliko nižji vrat kakor podobne v Avstriji, se lahko tolmačijo kot imitacija lokalnega značaja, vendar pa jih je mogoče izvajati samo iz avstrijskih vzorov. Naše posodice imajo na dnu majhno okroglo vdolbino, omfalos, nekatere pa tudi po dve subkutani ušesci na ramenu (T. III, 2;

¹³ Ložar (GMDS 1941, 31 in opomba 95), ko govori o obstoju vrvičaste keramične kulturne skupine na Ljubljanskem barju, omenja, da so se vse vaze ohranile le v črepinjah, a v opombi navaja poleg fragmenta vratu z delom ramena, na katerem sta dve skupini vrvičastih odtisov, tudi še druge fragmente, ki imajo inventarne številke 1790, 1794—1796. Ne glede na pravilnost gledišča, ali imamo tu res opravka z vrvičasto keramično skupino ali ne, spadata v zgornjo skupino med ostalimi še dva fragmenta (inv. št. 1800 in 1801; T. I, 1, 3). Fragment inv. št. 1800 (T. I, 3) je Ložar označil kot čašo na nogi ali pa nogi podobnem podstavku (Čas, Ljubljana 1941, 180). Napačno ga dalje postavlja med oblike, ki naj bi nastale pod vplivom zvonaste čaše. Upošteval pa ni pri tem niti tehnike niti načina ornamentike, ne glede na to, da je tudi njegovo tolmačenje oblike zgrešeno.

¹⁴ Gradivo mi je dal na vpogled dr. Krommer, kustos muzeja, in se mu tudi ob tej priliki najtopleje zahvaljujem.

^{14a} Navadni vbodi v slavonski kulturni skupini pogostno, ponekod pa skoraj po pravilu, zamenjujejo tehniko izdolbenih ornamentov.

inv. št. 1310). Vse dosedaj omenjeno gradivo je izdelano iz dobro čiščene zemlje, ki je včasih nekoliko mešana z drobci kremenca ter črnosivo žgano.

Med orodjem in orožjem, ki spremljata našo keramično skupino, so tudi facetirana kladiva z izvrtano luknjo, izdelana iz serpentina ter sulične osti iz sileksa (T. IV, 1—8).

Tip tako imenovane »Litzenkeramike« je znan na področju Spodnje Avstrije in sega na zahodu tudi na Solnograško,¹⁵ na severu prehaja v južno Slovaško,¹⁶ a na vzhodu v zahodno Ogrsko.¹⁷ Na področju Jugoslavije je ta tip bil do sedaj znan samo v primeru skodele iz Notranjih goric.¹⁸ Ob najdbah na koliščih pri Igu vidimo, da je ta keramični tip došel sem na jug v močnejšem valu, ne pa samo z enim primerom. V zadnjem času je bila odkrita nova najdba tega tipa v spilji Vindiji (jama Vindija) pri Varaždinu, in sicer z nekoliko zelo lepimi in izrazitimi primeri.¹⁹ Najdba identičnih posod v Vindiji je za Ljubljansko barje zelo velikega pomena, ker predstavlja danes most med Spodnjo Avstrijo in Koroško ter Ljubljanskim barjem, ki je doslej bilo nekako osamljeno. Vendar pa obstaja razlika med tema dvema lokalitetama. Medtem ko je v jami Vindiji ta tip keramike odkrit kot samostojna najdba in celota, nevezana na druge kulturne skupine,²⁰ najdemo na Ljubljanskem barju keramiko te vrste le v posameznih primerih v sklopu z drugo kulturno skupino.

Ako primerjamo naše primere z Ljubljanskega barja z analognimi primeri drugih najdišč, bomo videli, da ni dvoma, da spadajo v krog keramičnega tipa, ki ga Willvonseder imenuje »Litzenkeramik«, a ga Pittioni prišteva krogu kulturne skupine posameznih grobov (Einzelgrabkultur). Naša skodela iz Notranjih goric ima po obliki analogije med skodelami iz naselbine v Drassburgu Taborac,²¹ en fragment najden na koliščih pri Igu (T. I, 1) ima analogije v vrču iz Lovasberénya,²² a po razdelitvi ornamentov v vrču, najdenem v grobu v St. Salvatorju pri Friesachu na Koroškem, ako pri tem ne upoštevamo tehnike izdelave.²³ Zad-

¹⁵ Germania, 1944—1950, 173, 175.

¹⁶ L. c. 173.

¹⁷ 24/25 Bericht der RGK, T. 23, 13. — Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, T. III, 35; T. IV, 66, 103; T. IX, 1—3, 6—7, 14, 21—22, 23—24, 34.

¹⁸ Serta Hoffilleriana, 21. Willvonseder omenja na tem mestu, da so v Naravoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju med gradivom, ki je najdeno na koliščih pri Igu, tudi posode ornamentirane z vrvičastim ornamentom v precej zamotanem sestavu. Ker se Willvonseder v svojem članku ne izraža jasno, na katere fragmente misli, je pač mogoče domnevati le, da je v mislih imel fragment manjšega vrča, predstavljenega na T. II, 3. Vendar pa ornament tukaj ni bil izdelan z odtisom vrvice, temveč z ovito paličico.

¹⁹ Gradivo, ki je v Gradskem arheološkem muzeju v Varaždinu, objavlja v istem časopisu prof. Vuković. Prof. Vukoviću se tudi zahvaljujem za ljubeznivost, da mi je že poprej dal gradivo na razpolago in tudi vse podatke.

²⁰ Vuković domneva, da najdba v jami Vindiji predstavlja grobni inventar glede na tam najdene ostanke ljudskega okostja.

²¹ Pittioni, Urgeschichte, 245, sl. 170.

²² 24/25 Bericht der RGK, T. 23, sl. 13.

²³ Carinthia I, 1938, 110.

njemu primeru sta po tehniki izdelave ornamentov analogna tudi še dva druga fragmenta s kolišč pri Igu (T. II, 1, 2), kakor tudi en vrč, najden v jami Vindiji, na katerem je ornament izdelan po vsej površini vrata in na majhnem ročaju. V isti tehniki je bil izdelan ornament tudi na nekem fragmentu vratu iz jame Vindije, in sicer ornament ravnih in valovitih trakov. Fragment, najden na kolišču pri Igu z odtisom vrvičastih trakov, ima pa analogije v nekaterih primerih iz jame Vindije, kjer je tak način ornamentiranja znan v več primerih, dalje pa tudi v vrču iz Szomód vagna²⁴ in drugih najdiščih v zahodni Ogrski, kakor je n. pr. znana najdba iz Kisapostaga.²⁵

Pittioni in Hell mislita, da je ta keramika nastala na temelju kulturne skupine vrvičaste keramike s posameznimi primesmi nekaterih oblik kulturne skupine zvonaste čaše. Za to domnevo nahajajo dokaz v najdbi iz Hellbrunnenberga.²⁶ Po najdbi iz Lovasberénya²⁷ in nekropoli Kisapostagu, kjer se podobni vrči javljajo s keramiko starejše bronaste dobe,²⁸ dalje tudi po najdbi iz Oggaua,²⁹ pa vidimo, da se je ta tip obdržal v precej velikem časovnem obdobju. Tako se morejo pojasniti tudi vplivi raznih drugih kulturnih skupin na oblikovanje tu obravnavane keramike.

O malem trakastem ročaju na skodeli iz Notranjih goric³⁰ in večjem trakastem ročaju na vrčih, kot je tisti na fragmentu s kolišč pri Igu (T. II, 5), lahko sodimo, da je bil prevzet iz pozne faze badenske kulturne skupine (po Pittioniju), posebno še, ako imamo v vidu, da je ta oblika prišla v naše kraje s področja, kjer je badenska skupina imela direkten vpliv na keramiko tu obravnavanega tipa. Če so skodele iz Drassburga Taborac, kakor misli Pittioni,³¹ sprejele svojo ostro profilacijo ravno tako iz badenske kulturne skupine poleg izrazitega zoževanja proti dnu, potem bi polkroglasti spodnji del na naši skodeli mogel predstavljati le varianto. Obliko lijakastega vrata skuša Pittioni raztolmačiti z vplivom megalitičnih kulturnih skupin,³² medtem ko Hell sodi, da je izvor celotne oblike teh posod, ki jih imenuje »kegelförmig«, stožčaste oblike, v podonavskih kulturnih skupinah, kot so lengyelska in tiška, dalje münchshöferska in jordansmühlska.³³ Mislim, da bi ravno v tem krogu morali iskati vplive za razvoj lijakastega vrata, kakor tudi za amfore s kroglastim spodnjim delom, na katerih vidi Ložar vpliv kulture kro-

²⁴ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, T. IV, 6.

²⁵ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, T. IX, 2—3. Na primeru T. IX, 21 je cikcakasta črta tudi na največji periferiji poleg ornamenta, ki je na vratu.

²⁶ Germania 1944—1950, 175, 174. — Pittioni, Urgeschichte, 242. — Die Höhle 1951, 49.

²⁷ Z nekoliko višjim ročajem.

²⁸ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche l. c. T. IV, 6.

²⁹ Pittioni, Urgeschichte, T. 215, 216.

³⁰ Takšno ušesce diametralno velikemu ročaju imamo tudi na vrču iz jame Vindije, kjer pa ni preluknjano, temveč predstavlja le vzboklino. Ker je naša skodela delno fragmentirana, ni mogoče ugotoviti, ali je diametralno ušescu na njem bil tudi nekoliko večji ročaj.

³¹ Pittioni, Urgeschichte, 245.

³² Carinthia I, 1938, 112.

³³ Germania 1944—1950, 174.

glastih amfor³⁴ (T. III, 3—5), ker misli, da jih drugače ni mogoče tolmačiti. Ložar pri tem ne zahaja globlje v problem posredovalca, ki bi naj posredoval takšne oblike med kulturo kroglastih amfor in Ljubljanskim barjem, temveč le navaja, da je tak vpliv mogel priti na Ljubljansko barje »na kakršen koli način«. Vendar je pa takšna definicija nekoliko preohlapna, čeprav na drugem mestu pravi, da vidi ta vpliv v nekaterih podobnostih med našo keramiko ter keramiko posameznih najdišč, kakor so Schussenried, Mondsee, itd. Ne glede na to, da je takšna zveza mogla biti tudi direktna, bi morali imeti tudi posamezne razvojne oblike, v našem primeru v kulturah, kjer nahajamo tip naše keramike. J. Korošec sodi ravno tako, da je vpliv kulture kroglaste amfore na Ljubljansko barje nemogoč že zaradi oddaljenosti te kulturne skupine od naših najdišč.³⁵ Ker vpliva kulture kroglaste amfore ni direktno niti na področju Avstrije, oziroma nimamo tam nobenih najdišč s sledovi takšnega vpliva, bi se ta hipoteza mogla povsem opustiti. Nikakor pa ne smemo spregledati dominanten vpliv, ki ga je imela kulturna skupina zvonaste čaše, katere najdišča se danes v Avstriji vse bolj množijo in ki je tudi sama sprejela marsikakšne vplive drugih kulturnih skupin. Znano je, da je kultura zvonaste čaše vplivala na formiranje marsikakšnih keramičnih oblik v raznih kulturnih skupinah celo v nekem daljšem časovnem razponu. Analognost naših amfor z izbočenim dnom in neke posode z dvema ročajema iz Drassburga Taborac, kakor tudi z vrčem iz Dürnkruta nam kaže, da v naših primerih nimamo neke posebne, lokalne vrste oblik, omejene le na Ljubljansko barje. Tudi pri posameznih naših primerih je dno lahko sploščeno (T. III, 2), tako da posoda dobi skoraj obliko buče. Nekateri primeri imajo celo nekoliko ožji vrat in po dve subkutani ušesci. Te bi mogli tolmačiti ali kot istočasno varianto, ali pa kot razvojno obliko pod vplivom nekaterih drugih form.

Zelo jasen vpliv kulturne skupine zvonaste čaše na Ljubljansko barje, ne glede tudi na samo tukaj najdeno zvonasto čašo, imamo na naših posodah v tehniki izdelave ornamentike in njene razdelitve. Tega vpliva doslej še ni nikdo omenil, čeprav so ga verjetno tudi že zapazili, vendar ga niso znali tolmačiti. Takšne primere, kot n. pr. ornament na vrču iz St. Salvatora pri Friesachu, tolmači Pittioni napačno kot odtis vrvice.³⁶ Isto ornamentiko imamo tudi pri več primerih iz jame Vindije pri Varaždinu, poleg onih, kjer imamo odtis pravega vrvičastega traku. Sodim, da je to pomemben dokaz za skupen vpliv keramike z vrvičasto ornamentiko, ki pa ne pripada kulturni skupini vrvičaste keramike, in kulturne skupine zvonaste čaše, na oblikovanje našega keramičnega tipa. Da sta ta dva faktorja istočasno vplivala na oblikovanje oblik in ornamentike mlajših kultur, nam dokazujejo tudi najdbe starounjetiške kulturne skupine, kjer pri dveh vrčih nahajamo podobno ornamentiko. Omeniti je treba tudi, da ima eden od teh dveh vrčev, ki po obliki ni analogen našim, vendar na vratu popolnoma identičen ornament, izdelan v isti tehniki, kakor je eden od naših primerov s kolišč pri Igu (T. I, 1, 2).³⁷

³⁴ GMDS 1941, 11.

³⁵ Zgodovina Ljubljane, 253.

³⁶ Carinthia I, 1958, 111.

³⁷ Filip, Pravěké Československo, Praha 1948, 172, T. 14, 9, 10.

Spregledati ne smemo tudi vpliva, ki ga je imela slavonska kulturna skupina na ornamentiko našega keramičnega tipa. Ta vpliv pa ni bil včasih le v tehniki izdelave, temveč tudi v motiviki in v razdelitvi ornamentov. Sama tehnika se pa bistveno razlikuje od prejšnjih, saj je izdelana v tehniki izdolbenih ornamentov (duborezu).

Naš keramični tip je ravno tako imel velik delež pri oblikovanju posameznih keramičnih oblik v raznih kulturnih skupinah, kot je n. pr. wieselburška v severovzhodnem delu Avstrije, ki dalje prehaja v severozahodni del Ogrske in je znana tu pod imenom kultura Gata; dalje pa tudi na druge kulturne skupine v zahodni Ogrski, kakor je skupina Kisapostag, itd. Vidimo pa, da je ta keramični tip zapustil močnejšo sled svojega obstoja tudi na keramiki Ljubljanskega barja. Samo tako moremo raztolmačiti amfore s kroglastim spodnjim delom in skoraj cilindričnim, nekoliko nižjim vratom. Ornamentika, ki je izdelana z odtisom z nitko ovite paličice, je bila izdelana v obliki gostih vodoravnih paralelnih črt po vsej površini vrata. Ta tehnika in razporeditev ornamentov je zelo pogosto kombinirana z ornamentacijo tehnike izdolbenih ornamentov (duborezom), pri kateri lahko vidimo ali direkten vpliv ali pa reminiscenco na slavonsko kulturno skupino. Kolikšen vpliv je slavonska kulturna skupina imela tudi na tako imenovano »Litzenkeramiko«, vidimo najbolje po že omenjenem fragmentu, najdenem pri Igu (T. II, 3).

Na vseh najdiščih imamo na tem tipu keramike tri načine ornamentiranja. Pittioni, ki upošteva samo odtis vrvice in vrvičastega traku, deli oblike na dve časovni fazi. Starejša bi uporabljala samo odtis vrvice, medtem ko bi mlajša imela odtise vrvičastega traku. Če bi to Pittionijevo delitev uporabili pri fragmentih z Ljubljanskega barja, bi morali fragmente s kolišč pri Igu imeti za starejše od fragmenta, ki ima odtisnjen trak v obliki valovnice, ter od skodele iz Notranjih goric ne glede na to, da so tam vodoravni trakovi. Ta dva primera bi predstavljala mlajšo fazo, a tisti primeri, ki so bili ornamentirani z odtisom ovite paličice, bi ravno tako sodili v starejšo fazo. Gledišče, ki ga medtem zastopa Patay, se razlikuje od gledišča, ki ga zagovarja Pittioni. Patay sodi, da je takšna Pittionijeva domneva nekoliko preuranjena, ker se ornamentika posod v Kisapostag skupini razlikuje od onih, ki so bile najdene na avstrijskem področju. Medtem namreč, ko je na posodah iz Avstrije uporabljen odtis vrvičastega traku, je v ta namen na posodah iz skupine Kisapostag uporabljena za odtiskovanje z nitjo ovita paličica.³⁸ Vidimo pa po primeru iz St. Salvatorja, da se ta ista tehnika ornamentike javlja tudi na področju Avstrije. Iz vsega sledi, da se povsod kjer se nahaja Litzenkeramika uporabljajo trije načini ornamentiranja in to vsi trije istočasno tako odtisi vrvic, kakor odtisi vrvičastega traku in odtisi ovite paličice.

Vprašanje kronološke postavitve našega keramičnega tipa je v glavnem rešeno. Franz³⁹ postavlja na temelju spremljajočega gradiva, posebno unjetiškega tipa keramike, vrček iz Dürnkruta v zgodnjo bronasto periodo. Po formi sodi, da pripada wieselburškemu tipu in ga tolmači kot prototip raznih oblik tako imenovanih panonskih kultur. Franz tolmači

³⁸ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen, 43.

³⁹ MAGW, 1926, 221.

imenovani lonček tako, da je pri njem izražena že čisto bronasta oblika, pač pa z neolitično (vrvičasto) ornamentiko. Podobno datirata ta tip tudi Hell⁴⁰ in Willvonseder,⁴¹ medtem ko sodi Pittioni, opirajoč se na bogato najdbo iz Gutramsdorfa, da je to poseben tip, ki bi po Reineckejevi kronološki lestvici sodil v stopnjo bronaste dobe »A«.⁴² Pittioni vidi v tem tipu prehod, ki veže bronasto dobo (po obliki) z neolitsko (vrvičasti ornament). Podobno mnenje zastopa tudi Hautmann, ki sodi, da ta tip predstavlja predhodno obliko skupine Gata.⁴³ Patay, ki ne raziskuje vprašanja, v kakšnem odnosu je »Litzenkeramik« z Gata kulturo, na katere območju je bilo odkritih več najdišč in katerih keramični tipi so dokaj sorodni avstrijskim, kakor n. pr. vrček iz Sopron-Városi puszta, ki je podoben onim iz avstrijskih najdišč, čeprav predstavlja slučajno najdbo, sodi, da je ta tip istočasen s kulturo Kisapostag, ki jo postavlja na konec I (po Tompi Tószeg A), oziroma na začetek I bronaste periode (Tószeg B).⁴⁴ S tem se pa ne strinja datacija Mozsolicseve, ki pri obravnavi nekropole v Kisapostagu ter pri obravnavi odnosa našega keramičnega tipa in te kulturne skupine misli, da ne more sprejeti Willvonsederjeve datacije. Sama stavlja naš tip pred skupino Kisapostag, t. j. na konec bakrene ali na začetek bronaste dobe.⁴⁵

Ako vzamemo našo skodelo iz kolišča pri Notranjih goricah, že glede na to, da je tudi najbolj ohranjena, kot najbolj izraziti predmet, ki je v celoti soroden posodam tega keramičnega tipa z raznih najdišč Avstrije, moramo upoštevati tudi najdbo iz Lovasberénya,⁴⁶ ki jo Tompa datira v Tószeg B I⁴⁷ ter bi po Reineckejevi kronologiji ustrezala bronasti dobi II a, in najdbo iz Dürnkruta, ki se javlja z izrazito bronastodobno keramiko (unjetiška). Spričo tega moramo tudi soditi, da je Patayjeva datacija tudi veliko verjetnejša kakor pa Mozsolicseve. Ostali keramični material, najden na kolišču pri Notranjih goricah skupaj z našo skodelo, ima zelo grobo fakturo. Vendar so marsikatere oblike bile, sodeč po fragmentih, zelo sorodne, če celo ne identične z imenovano skodelo (T. VI). Glede na analogno gradivo, ki je bilo odkrito na kolišču pri Blatni Brezovici,⁴⁸ moramo sprejeti kot točno domnevo J. Korošca, ki vidi v gradivu iz kolišča iz Notranjih goric mlajšo fazo⁴⁹ od faze doslej zuanih kolišč pri Igu, ter sodi, da je Childeova kronološka postavitev Notranjih goric previsoka.⁵⁰

⁴⁰ Germania 1944—1950, 175.

⁴¹ Willvonseder, Die mittlere Bronzezeit in Oesterreich, 1937, 24.

⁴² Carinthia I, 1938, 112.

⁴³ Burgenland 3, 1950, 118.

⁴⁴ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen, T. X, 5 in str. 90.

⁴⁵ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, str. 80.

⁴⁶ 24/25 Bericht der RGK, T. 23, 1—3 in 15.

⁴⁷ L. c. 65.

⁴⁸ Gradivo je še v obdelavi. — Arheološki vestnik V/1, 18. — Zgodovina Ljubljane, 280.

⁴⁹ Ložar je sodil, da bi eno kolišče pri Igu moglo biti mlajše, kakor ga pa datira Childe (GMDS 1941, 16).

⁵⁰ Childe, The Danube in prehistory, 209, 215 sl. — Zgodovina Ljubljane, 259.

Kakor sem že poprej omenila, vidijo mnogi znanstveniki v keramičnih izdelkih tipa »Litzenkeramik« nekakšno povezavo s kulturno skupino vrvičaste keramike. Medtem ko Pittioni in Hell sodita to na temelju ornamentike, ki je izdelana z odtisi vrvice, so nekateri drugi na osnovi takšne ornamentike na teh oblikah celo videli obstoj kulturne skupine vrvičaste keramike na področju južne Panonske ravnine in celo na Balkanu.⁵¹ Tako je tudi Ložar v zvezi s takšnimi primeri sodil o stikih Ljubljanskega barja s kulturami na severu in na severozahodu.⁵² Tudi Mozsoliceva, ko obravnava keramiko našega tipa, sodi, da je ta mogla biti v zvezi s kulturo vrvičaste keramike, čeprav s posredovanjem zvonaste čaše. Po njenem mnenju je v slavonsko kulturno skupino preko kulture zvonaste čaše dospela iz kulture vrvičaste keramike posoda, katere osnovna oblika naj bi bila v amfori iz Zoka. Ta ima ročaje v obliki treh vertikalnih plastičnih vzboklin, bolj lijakast vrat in dokaj kroglast spodnji del, ki je pa v osnovi vendar bikoničen.⁵³ Vendar pa mislim, da je potrebno prototip za to obliko iskati v kulturah, ki so teritorialno veliko bližje naši kulturni skupini, t. j. v Podonavju in panonskem bazenu. V poštev bi prišle poleg vinčanske kulturne skupine neolitična slavonsko-sremska, lengyelska itd. Slavonsko-sremska kulturna skupina je pa tako in tako absorbirala vinčanske in mnoge druge elemente.⁵⁴

Področje, na katerem se javlja ornamentika, izdelana z odtisi vrvice, je dokaj veliko. Kolikor se javlja pri nas na jugu, je vedno na posodah, o katerih ne moremo reči, da bi imele prototip v kulturi vrvičaste keramike. Takšne posode so tudi že omenjena kupa na nogi iz Melka,⁵⁵ potem kroglasta posoda z dulcem in majhen vrč iz Vučedola.⁵⁶ Način vrvičaste ornamentike najdemo tudi v Grčiji⁵⁷ na fragmentih posod, za katere je tudi že Milojević ugotovil, da ne morejo nikakor biti v zvezi s kulturo vrvičaste keramike.⁵⁸ Četudi vsi taki primeri niso istočasni z našim keramičnim tipom, vendar pri analizi naših fragmentov jasno sledi, da tudi zanje ne moremo iskati prototipov v kulturi vrvičaste keramike. Že sama oblika profilov govori za mnogo mlajšo fazo, kar omogoča tudi njih kronološko postavitev v mlajši čas.

V zvezi z vprašanjem, ali obstaja na Ljubljanskem barju tudi kultura vrvičaste keramike, ki naj bi bila tu na temelju fragmentov keramike obravnavanega tipa, moramo to zanikati. Ker ti keramični objekti niti v Avstriji niti na Ogrskem ne pripadajo vrvičasti kulturni skupini, temveč

⁵¹ Germania 33, 1935, 151 sl. Glej tudi opombe 1—5.

⁵² GMDS 1941, 30.

⁵³ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, 80 sl.

⁵⁴ Milojević, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, Berlin 1949, 85 sl.

⁵⁵ R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol. Zagreb 1945, 147, sl. 83, 2 a, 2 b.

⁵⁶ L. c. sl. 83, 4 in 3.

⁵⁷ Germania 33, 1935, 153, sl. 1. — Omeniti je potrebno, da fragmenti keramike, ki so najdeni v Kraljevinah v Bosni, nimajo ornamentov, napravljenih z odtisom vrvice, kakor nekateri sodijo.

⁵⁸ L. c. 151.

uporabljaajo le vrvičaste ornamente, izvajane na več tehničnih načinov, ji ne morejo pripadati niti naši fragmenti na Ljubljanskem barju. To bi pa bili tudi edini primeri, ki naj bi govorili za obstoj vrvičaste kulturne skupine, ker drugih za sedaj ni. Tako kljub raznim hipotezam odpada domneva o močni komponenti vrvičaste kulture na naših lokalitetah.

ZUSAMMENFASSUNG

Litzenkeramik am Laibacher Moor — Ljubljana

Neben der bereits öfters zitierten Vase, die in Notranje gorice gefunden wurde, besitzen wir auch von den Pfahlbauten bei Ig mehrere Fragmente, die zu dieser Art der Keramik gehören. Diese Art der Keramik wird von Willvonseder Litzenkeramik benannt, von Pittioni aber der Einzelgrabkultur zugeordnet.

Charakteristisch für diesen keramischen Typ ist die Ornamentik, die recht verschieden gedeutet wird, entweder als falsche Schnurornamentik, oder sogar als Erbschaft aus der schnurkeramischen Kultur. Nach dem Urteil einiger Forscher wird dies teilweise als Schnurabdruck, teilweise als Abdruck eines unwickelten Stäbchens, nach dem Urteil anderer auch als Abdruck eines Gewebes in technischer Hinsicht gedeutet. Nebst der Ornamentik sind auch die Formen charakteristisch, wo der untere Teil besonders bei Krügen mehr oder weniger kugelförmig mit trichterförmigem Hals erscheint.

Im grossen und ganzen sind die von den Pfahlbauten bei Ig am Laibacher Moor stammenden Fragmente unbeträchtlich, so dass eine echte Gefässform sehr schwierig rekonstruierbar ist. Sie haben jedoch eine ausgesprochene Ornamentik, die man in diese Gruppe setzen muss (T. I, 1—3, II, 1—3, III, 1). In die gleiche keramische Gruppe können wir auch einige Terrinen und Amphoren mit mehr oder weniger trichterförmigem Hals und mehr kugelförmigem Unterteil setzen (T. III, 2—5). Diese können nur aus den in die Litzenkeramik gehörenden Vorbildern in Österreich abgeleitet werden, welche Keramik jedoch auch aufs ungarische Gebiet in die Gata Kultur und in die Gruppe Kisapostag übergreift.

Unsere Gefässe dieser Art vom Laibacher Moor kann man heute viel verständlicher beurteilen auf Grund des Vergleichs ähnlicher Gefässe aus der Höhle Vindija bei Varaždin, wo nach der Annahme des Forschers Vuković sich ein Grab befand. Die Funde dieser Art in Vindija sind ausserdem auch geschlossen, während die vom Laibacher Moor mit einer anderen Kultur gemischt sind.

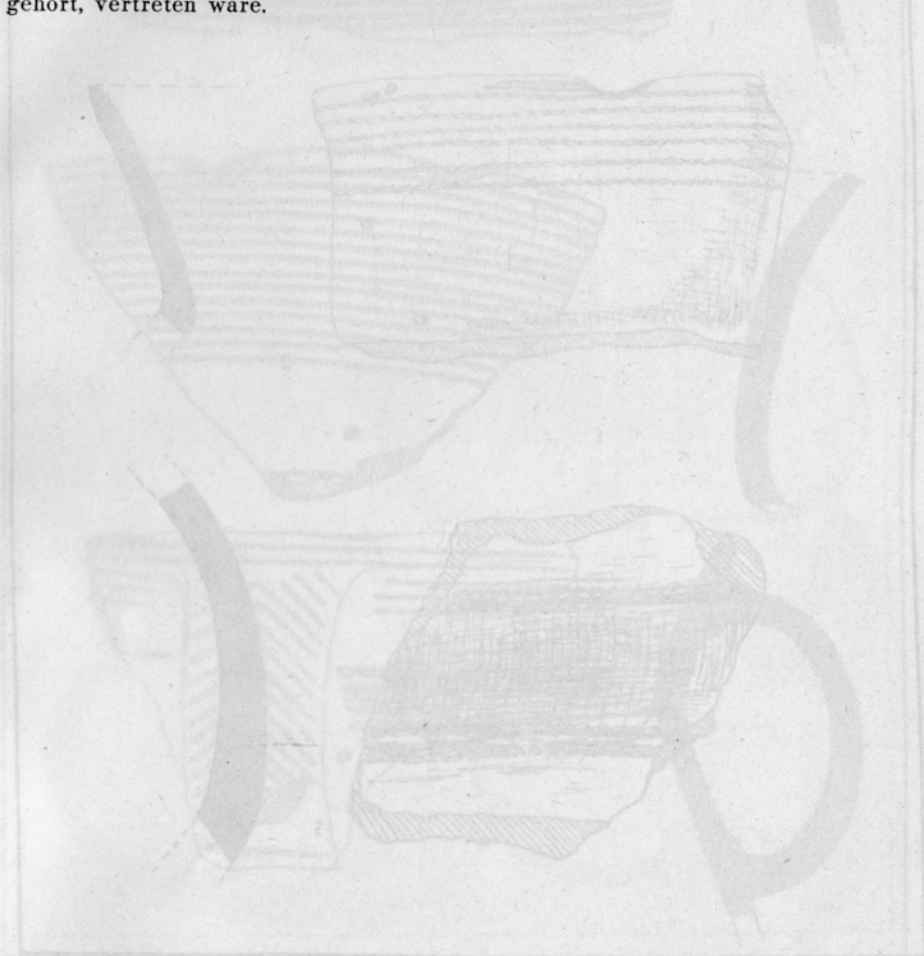
Am Laibacher Moor ist ein sehr starker Einfluss der Glockenbecherkultur festzustellen. Dieser Einfluss erscheint aber auch auf vielen Gefässen der Litzenkeramik aus dem österreichischen Gebiet. Von besonderer Bedeutung ist der in der Ornamentik bemerkbare Einfluss.

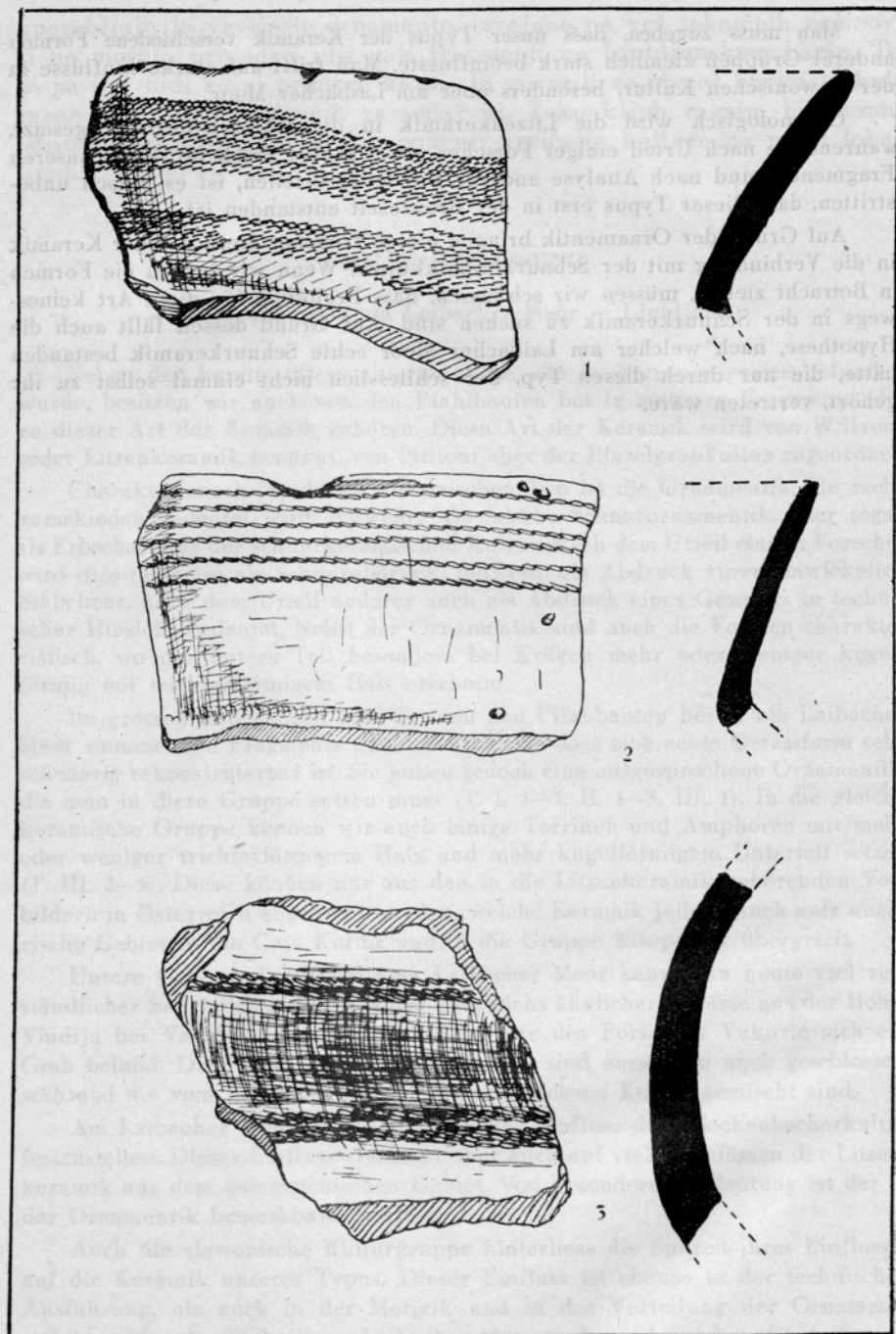
Auch die slawonische Kulturgruppe hinterliess die Spuren ihres Einflusses auf die Keramik unseres Typus. Dieser Einfluss ist ebenso in der technischen Ausführung, als auch in der Motivik und in der Verteilung der Ornamente sichtbar. Was die Technik am Laibacher Moor im besonderen betrifft, so kommt es hier oft zu einer Kombination auch mit der Kerbschnitttechnik.

Man muss zugeben, dass unser Typus der Keramik verschiedene Formen anderer Gruppen ziemlich stark beeinflusste. Man trifft auf starke Einflüsse in der slawonischen Kultur, besonders aber am Laibacher Moor.

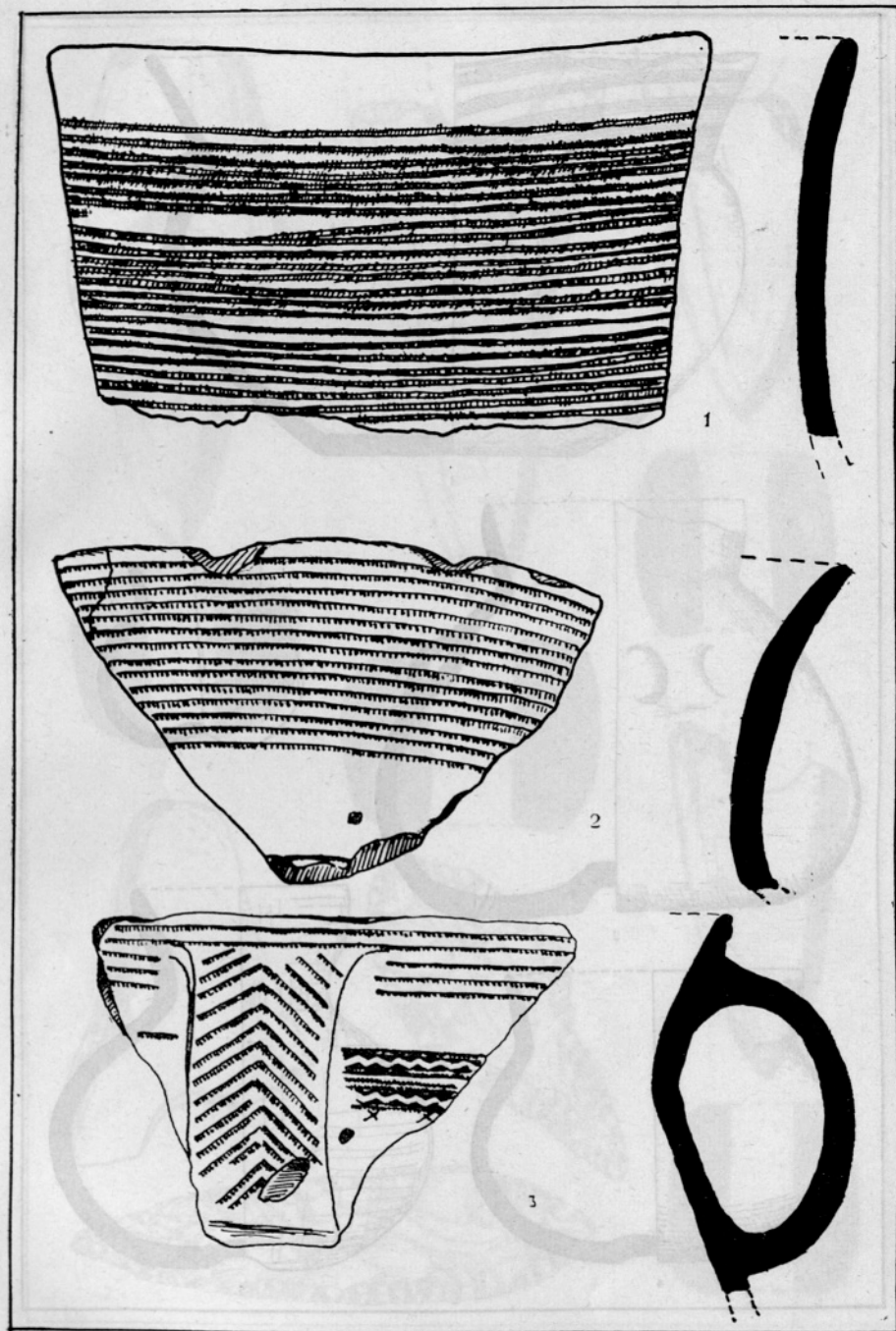
Chronologisch wird die Litzenkeramik in die frühe Bronzezeit gesetzt, während sie nach Urteil einiger Forscher etwas früher erscheint. Nach unseren Fragmenten und nach Analyse anderer Funde zu urteilen, ist es jedoch unbestritten, dass dieser Typus erst in der Bronzezeit entstanden ist.

Auf Grund der Ornamentik bringen einige Forscher diese Art der Keramik in die Verbindung mit der Schnurkeramikkultur. Wenn wir jedoch die Formen in Betracht ziehen, müssen wir schliessen, dass Prototypen für diese Art keineswegs in der Schnurkeramik zu suchen sind. Auf Grund dessen fällt auch die Hypothese, nach welcher am Laibacher Moor echte Schnurkeramik bestanden hätte, die nur durch diesen Typ, der schliesslich nicht einmal selbst zu ihr gehört, vertreten wäre.

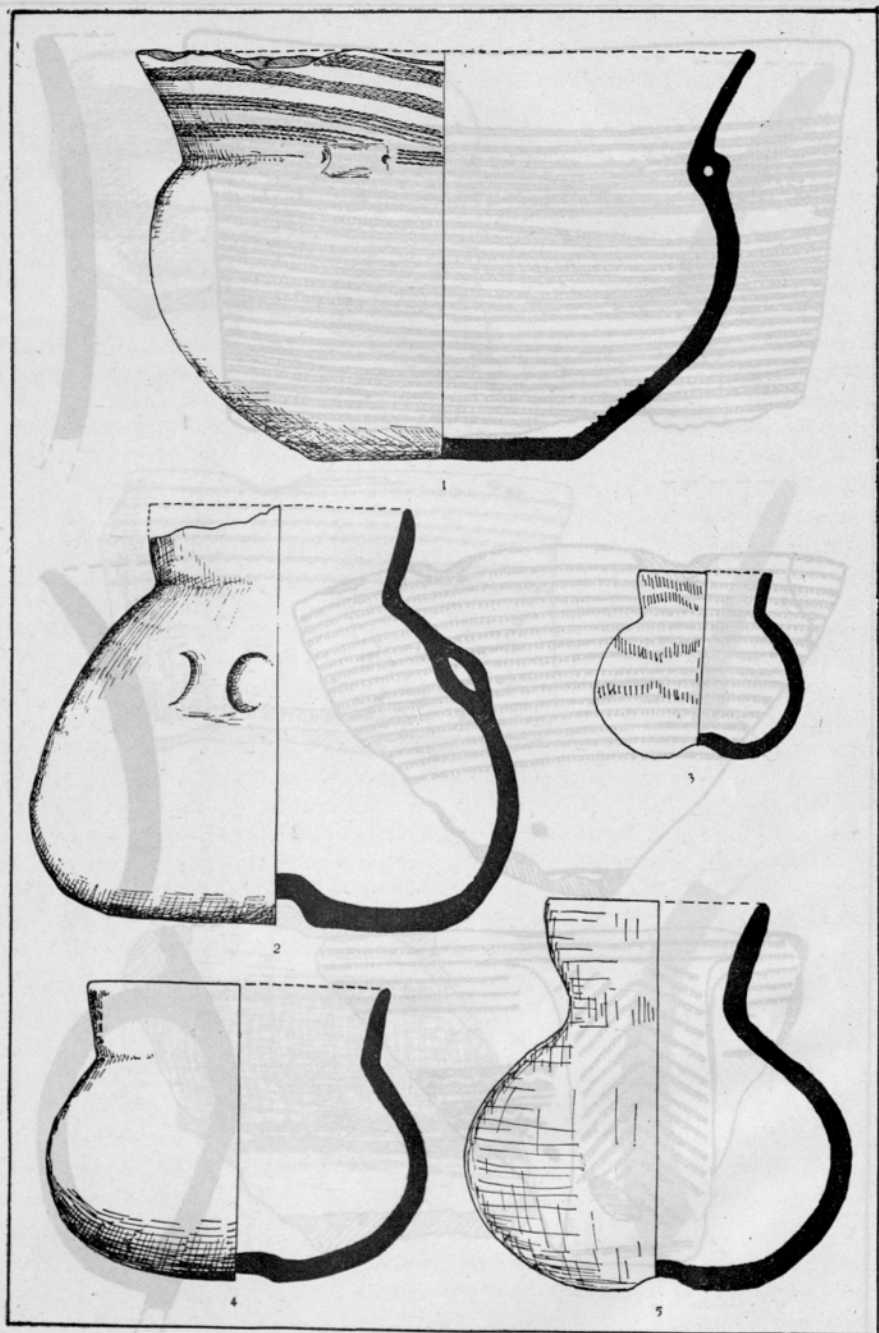

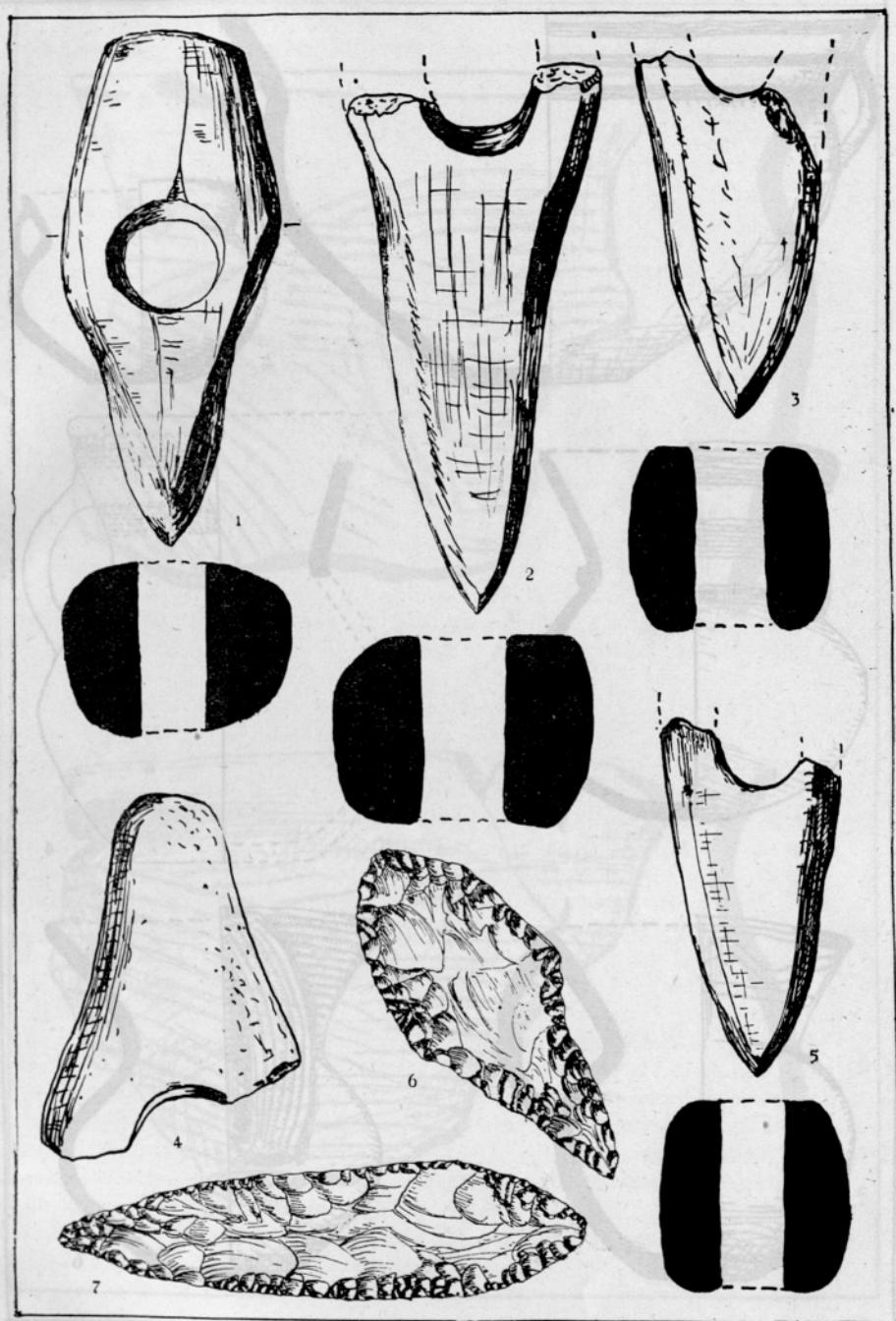
Sl. 1—3. Kolišča pri Igu (vse 1/1 nar. vel.)

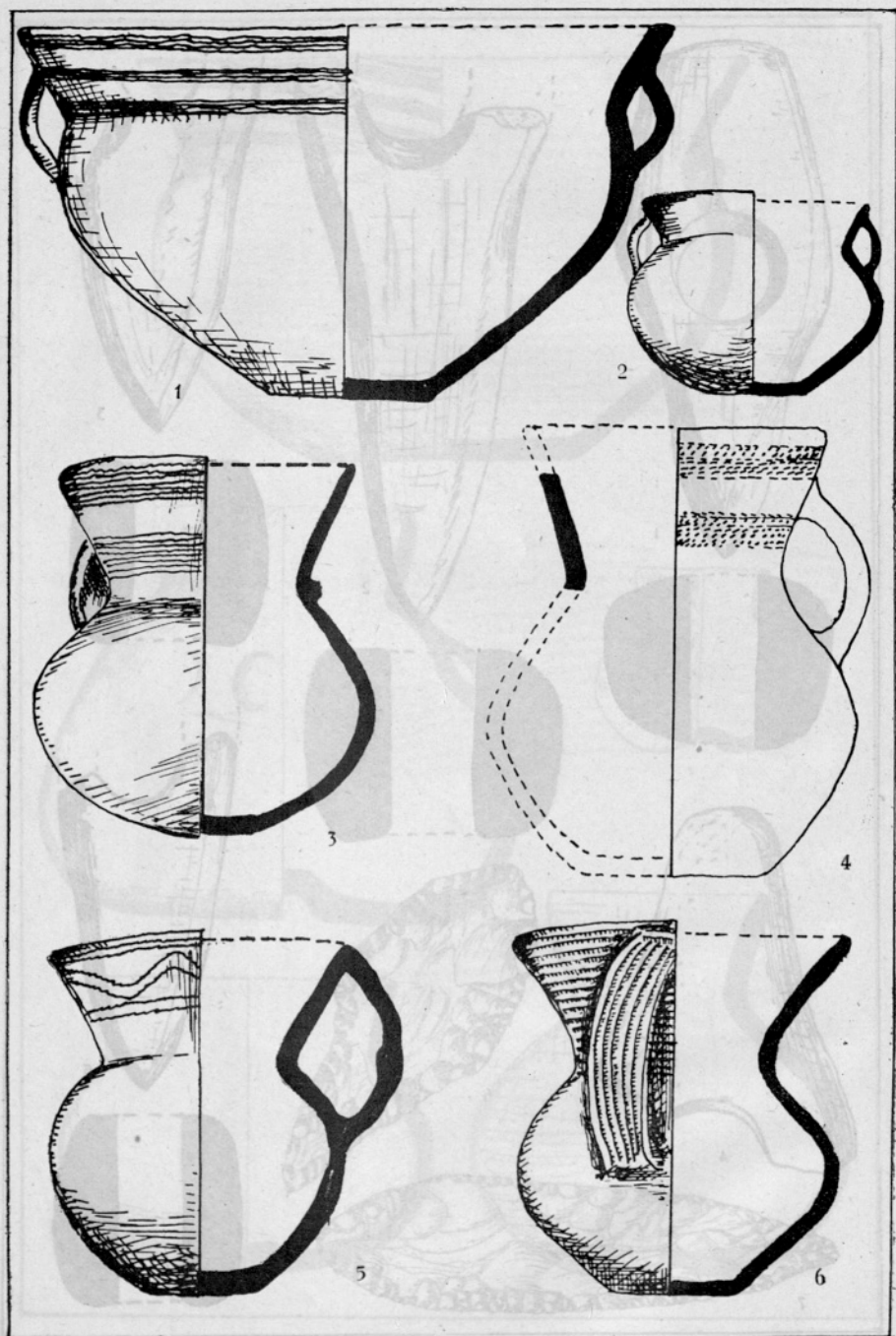
Sl. 1—3. Kolišča pri Igu (vse 1/1 nar. vel.)

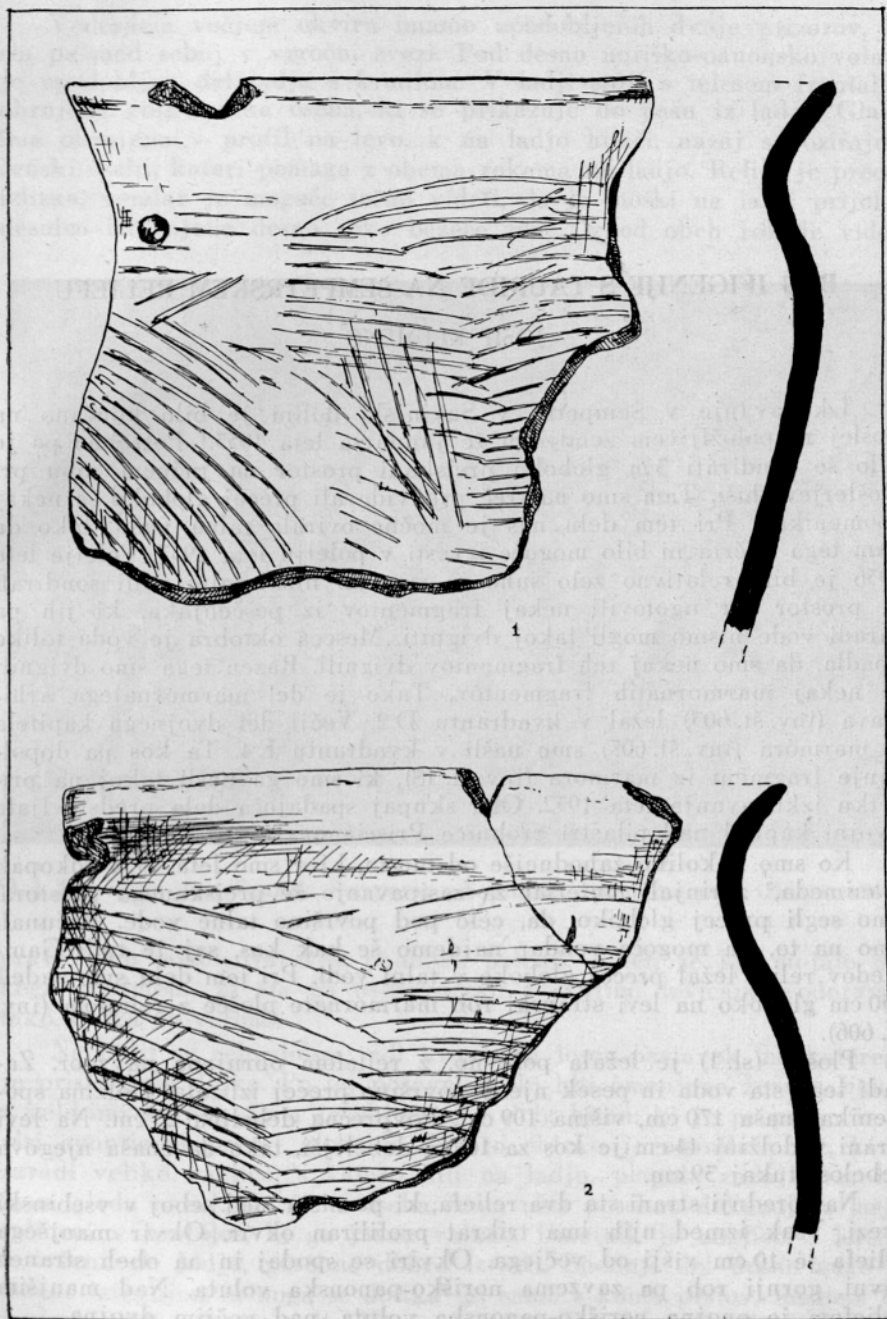
Sl. 1. Notranje gorice, sl. 2—5 kolišča pri Igu (vse 1/2 nar. vel.)

Sl. 1—7. Kolišča pri lgu (vse 2/3 nar. vel.)

Sl. 1—2. Drassburg Taborac, sl. 3 Guntramsdorf, sl. 4. St. Nikolaus bei Golling,
sl. 5. Szomód vagy, sl. 6. St. Salvator bei Friesach (razne velikosti)

Sl. 1—2. Notranje gorice (vse 1/2 nar. vel.)

BEG IFIGENIJE S TAURIDE NA ŠEMPETRSKEM RELIEFU

JOSIP KLEMENC

Izkopavanje v Šempetru v Savinjski dolini je bilo končano na doslej razpoložljivem zemljišču že januarja leta 1955.¹ Potrebno pa je bilo še sondirati 3 m globoko preiskani prostor na južnem robu pri Došlerjevi hiši. Tam smo namreč predvidevali precej globoko še nekaj spomenikov. Pri tem delu nas je močno ovirala talna voda, tako da nam tega načrta ni bilo mogoče izvesti v poletju leta 1955. Poletje leta 1956 je bilo relativno zelo suho in smo ob nizki talni vodi sondirali ta prostor ter ugotovili nekaj fragmentov iz peščenjaka, ki jih pa zaradi vode nismo mogli takoj dvigniti. Meseca oktobra je voda toliko upadla, da smo nekaj teh fragmentov dvignili. Razen tega smo dvignili še nekaj marmornatih fragmentov. Tako je del marmornatega arhitrava (inv. št. 605) ležal v kvadrantu D 2. Večji del dvojnega kapitela iz marmora (inv. št. 607) smo našli v kvadrantu E 4. Ta kos pa dopolnjuje fragment iz marmora (inv. št. 18), ki smo ga našli takoj na pričetku izkopavanja leta 1952. Oba skupaj spadajoča dela predstavljata dvojni kapitel nad pilastri grobnice Priscianov.

Ko smo nekoliko zahodnejše od mesta, kjer smo leta 1954 odkopali Ganimeda,² zgrinjali material za zasipavanje že preiskanega prostora, smo segli precej globoko, da, celo pod površino talne vode. Računali smo na to, da mogoče vendar najdemo še kak kos, saj je tudi Ganimedov relief ležal precej globoko v talni vodi. Pri tem delu smo zadeli 450 cm globoko na levi stranski rob marmornate plošče z reliefom (inv. št. 606).

Plošča (sl. 1) je ležala poševno, z reliefom obrnjena navzgor. Zaradi tega sta voda in pesek njeno površino precej izlizala. Dolžina spomenika znaša 170 cm, višina 109 cm. Povprečna debelina 23 cm. Na levi strani v dolžini 44 cm je kos za 16 cm debelejši, tako da znaša njegova debelost tukaj 39 cm.

Na sprednji strani sta dva reliefa, ki pa nista med seboj v vsebinski zvezi. Vsak izmed njih ima trikrat profiliran okvir. Okvir manjšega reliefa je 10 cm višji od večjega. Okvirni so spodaj in na obeh straneh ravni, gornji rob pa zavzema noriško-panonska voluta. Nad manjšim reliefom je enojna noriško-panonska voluta, nad večjim dvojna.

¹ Arheološki vestnik VI, Ljubljana 1955, str. 291 sqq.

² Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str.